

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

1 OCTOBER
1938

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

13^e JAARGANG
N° 10

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPEIJKSTRAAT 20

HOE DE VROEDSCHAP IN 1614 DE JAARMARKT REORGANISEERDE.

(Voortzetting en slot van blz. 80).

Reeds den 21sten Maart had de Vroedschap besloten, om de veranderingen, „bij affictie van billetten door alle de provincien kundt te maken”, terwijl de Staten bepaalden, „dat sij dese onsen brieff doen vuytroepen ende publiceren binnen de voorschreven stadt Utrecht ende andere steden ende plaetsen daert behooren ende van node wesen sall, ende daermen gewoonlyck is vuytroepinghe ende publicatien te doen, ten eijnde dat de voorschreven jaermerckt ende het inhouden van desen eenen yegelijck kenlijcken ende notoir sij”. Dat deze publicatie werkelijk op ruime schaal en op de voor dien tijd zeldzame manier geschiedde, toont de stadsrekening over 1613/14 (blad 27a), waar de tweede kameraar verantwoordde:

„Peter Voet, boeckvercooper, betaelt dsomme van tweehonderttwee ende tsestich ponden¹⁾ ende thien schellingen vuytzaecke hij den 8en Juny 1614 gedruckt ende geleverd heeft ses duysent billetten soe in duyts als in francois vande nyuwe jaermerckt die alsnu Magdalenen gehouden wordt in plaetse die men Pontiani te houden plach”.

Niet alleen het voor dien tijd zeer groote bedrag, maar ook de verspreiding van het billet in verschillende talen bewijst, van welk eene ongewone beteekenis de jaarmarkt voor het economisch leven der stad werd geacht. Uit Rijn- en Walenland, zoo niet verder, werden de kramers verwacht, om hier hunne waren uittestallen en te verkoopen. En omgekeerd moesten de trekkende kooplui te Utrecht weer de voortbrengselen der plaatselijke nijverheid inslaan, om ze op de jaarmarkten hunner landstreken aan den man te brengen.

Het nut eener soortgelijke reclame was blijkbaar vroeger proefondervindelijk gebleken. Bij vroedschapsresoluties van den 9den Mei en den 13den Juny 1597 was n.l. „opt versoeck vande linnevevers ende tot gerieff vande coopluyden” besloten om jaarlijks

„twee vrije merckten van allrehande linnewaet” intestellen, ten einde „de neringhe ende negotiatien deser stadt te vorderen ende verbeteren”. Toen waren „300 billetten vande nijmerckct alhier vant linnelaecken” gedrukt, „die alomme gesonden sijn omme aengeslagen te worden” en waarvoor den gezworen staten- en stadsdrukker Salomon de Roy 9 pond ¹⁾ was uitbetaald.

De poging van het gemeentebestuur om de jaarmarkt, waarvoor de bijzondere zorg voortaan aan een tweetal gecommiteerden uit zijn midden werd opgedragen, tot een belangrijk handelscentrum te maken, slaagde in 1614 ten volle en gedurende een paar eeuwen heeft zij zich als zoodanig gehandhaafd. Eerst in de 19de eeuw onttaarde zij allengs in eene gelegenheid, die uitsluitend aan vermaak was gewijd. Aanvankelijk waren bier- en koekkramen de eenige afwijkingen van de koopmansuitstallingen, maar in die kramen werd vaak grof gedobbeld en onder de koopwaren was natuurlijk veel, wat den koper niet immer tot nut verstrekte. Bovendien gaven vele stedelingen en buitenlui zich gedurende den jaarmarkttijd meer dan anders aan drinkgelag en hazardspel in de herbergen over, maar ook in dit opzicht bracht de jaarmarkt nog winst, wijl ze vrij spoedig de 46 ééndagskermisen verdrong, die om en in de stad op verschillende pleinen van kerken en andere stichtelijke gebouwen werden gevierd.

En tegen dieven en andere boosdoeners, die tijdens de marktdrukte hun slag hoopten te slaan, werd vrij afdoende gewaakt, en bepaalde de overheid, dat „in yder poorte een bequaem en sterck man gestelt sal worden omme gedurende deser kermisse ofte jaermerck de bedelaers soe veel mogelick buyten de stadt te weren”.

E.

1) Een pond gold destijds 20 schellingen.

UTRECHT ALS GILDESTAD. IV (slot).

De Staatsregeling van 1798 had „alle Gilden, Corporatiën of Broederschappen van Neeringen, Ambachten of Fabrieken” in de Republiek vervallen verklaard. De aldus grondwettelijk voorgeschreven liquidatie der gilden ging echter niet zonder botsingen tusschen de stedelijke belangen en de nieuwe vrijheidsbeginselen. Van den aanvang af botste het nieuwe nationale vrijheidssysteem tegen de opvatting van de gesloten stedelijke huishouding over het begrip burgerrecht. Ook in Utrecht — aldus de schrijver van het hoogeschool-proefschrift „De Afschaffing der Gilden in Nederland” — klampte de stedelijke overheid zich vast aan de oude „stadtwirtschaftliche” opvatting van het burgerrecht. Bij besluit van 21 Januari 1799 eischte zij het plaatselijk burgerschap „voor alle degene, welke voortaan binnen deze stad enige affaires willen beginnen te exerceren.” Zelfs voor de eigen stadgenooten werd de vestigings-

vrijheid nog aan financieele banden gelegd. Toen een zekere Woudenberg, ingezeten poorter der stad, op het laatst van 1798 een verzoek indiende om een grutterszaak te mogen vestigen, werd dit alleen toegestaan onder een aantal voorwaarden, waaronder het afleggen van den eed van het gruttersgilde betreffende den accijns en van de belofte op het nakomen van de voorschriften op de „rijding” (zetting of prijsbepaling). Waren deze voorwaarden nog te billijken als maatregelen van goede politie — aldus Dr. C. Wiskerke — bezwaarlijk was dat het geval met een aantal andere eischen n.l. betaling van een recognitie aan het stadsambachtskinderhuis en het „portie nemen in de admotatie” (het verpachten van de jaarlijksche opbrengst van zekere belastingen).

Een bron van ergernis, gedeeltelijk met het vraagstuk van het stedelijk burgerschap samenhangend, vormde de toepassing van de verkeersvrijheid der nieuwe economische orde op het venten. Het venten of leuren was een bedrijf, dat altijd en overal vijandig was aan de gildenorganisatie. Ook te Utrecht kon men zich dan ook met de gedachte van bedrijfsvrijheid voor venters niet vereenigen. „Toen een zekere Griffioen uit Kokkengen — aldus memoreert Dr. Wiskerke — geregeld met partijen kaas in de stad kwam en deze niet alleen „debiteerde uit een huis, waar hij tijdelijk zijn intrek nam, maar haar zelfs langs de straten publiek ter veiling bood”, maakte het voormalig boterliedengilde de zaak aanhangig bij het stedelijk bestuur, dat den „vreemden” kaasboer het uitventen van zijn kaas liet „interdiceren, tot tijd en wijlen hij, evenals de andere ingezetenen dezer stad, deszelfs verblijf alhier zal hebben gevestigd, na het recht van inwoning alvorens verzocht en bekomen te hebben.” De gesloten stedelijke huishouding werd hierbij dus gehandhaafd. Het was evenwel niet alleen het principe van de gesloten „Stadtwirtschaft”, dat Utrecht met het ventverbod trachtte te handhaven. Want toen een viertal stadsburgers, voormalige gildebroeders, een request indienden om kaas langs de wegen en huizen te mogen verkoopen, adviseerden de provisioneele commissarissen ook hier tot afwijzing. Duidelijk kwam het oude bekrompen nivelleerings-principe nog eens om den hoek kijken.”

Merkwaardig is hetgeen de schrijver van de studie over de afschaffing der gilden mededeelt over de eigenaardige wijze, waarop een stadsbestuur als dat van Utrecht reageerde op de voorschriften der nationale regeering. „De provisioneele commissarissen vestigden de aandacht van het stedelijk bestuur op de tegenstelling, die er kennelijk bestond tusschen een raadsbesluit, hetwelk het stedelijk burgerrecht eischte van ieder, die „eenige affaire wilde beginnen te exerceren” en het constitutioneel voorschrift der bedrijfsvrijheid. De raad besloot echter, in het bedoelde besluit geen verandering aan te brengen, listiglijk argumenteerende, dat „de penningen uit het verlenen van het burgerrecht profluerende” als een

vorm van stedelijke belasting waren te beschouwen. Daar alle bestaande belastingen provisioneel gehandhaafd moesten blijven, kon Utrecht ook den eisch van het stedelijk burgerrecht niet laten vallen."

* * *

Het handhaven van velerlei gildevoorschriften in den nieuwen tijd van zoogenaamde bedrijfsvrijheid kwam in de Republiek vrij algemeen voor. Toch schijnt Utrecht in het bijzonder het voorbeeld gegeven te hebben, hoe men het constitutioneel voorgeschreven systeem van verkeers- en bedrijfsvrijheid straffeloos kon overschrijden. Zelfs ging de hoofdstad van het Sticht spoedig tot een meer stelselmatig herstel van de hoofdtrekken der voormalige gildenorganisatie over, daarbij zich quasi-juridisch beroepend op de verplichting zich aan zekere voorschriften betreffende „de goede politie” te onderwerpen. Geleidelijk aan ontwikkelde zich de gewoonte bijna alle gildevoorschriften te beschouwen als behoorend tot de „goede politie”. Dr. Wiskerke haalt daarvan eenige sterke staaltjes aan. „Goede politie” beteekenis werd o.a. verleend aan de volgende gildebepalingen van het voormalige glazenmakers- en grofschildersgilde: men mocht niet „in het werk treden” van een anderen gildebrouder, voor deze betaald was; geen vreemde kooplieden mochten met glas in de stad komen om dit te verkoopen, alvorens een „overleg” te hebben georganiseerd; timmerlieden mochten geen glazenmakerswerk verrichten; leerlingen of knechts mochten niet aangenomen worden, tenzij een bewijs werd overgelegd, dat hun vorige meesters over hen voldaan waren; de ontvangen boetegelden moesten dienen voor de behoeften „des gemeenen gildes”. Ook het marslieden- en het kleermakersgilde wisten hun meest karakteristieke statuten te heroveren. Merkwaardig — om den bekrompen middeleeuwschen ambachtsgeest, welke er uit spreekt — is de afwijzende beslissing op het request van een zekeren apotheker Van der Monde, die zich wilde vestigen in den „achtergelaten winkel” van zijn broer. Hij bood aan bewijs te leveren, dat hij in Amsterdam als apotheker was geëxamineerd en hij was tevens bereid alle leges en rechten te betalen. Het advies van de provisioneele commissarissen was ongunstig. De adressant moest ook nog in Utrecht examen doen volgens de voorschriften van het voormalig apothekersgilde „dewelke nog in volle kracht waren.” Aldus werd 14 Mei 1800 beslist! Met deze feiten voor oogen kunnen wij Dr. Wiskerke grif toegeven, dat de meening, dat de afschaffing der gilden door de grondwet van 1798 „den feitelijkten dood bezegeld heeft”, bezwaarlijk is vol te houden.

* * *

Onder de, door Napoleon geëischte, staatsregeling van 1801, waarbij de oude provincies onder den naam van departementen te-

rugkeerden en de steden weer groote vrijheid kregen tot het inrichten van een eigen bestuur, bleven weliswaar de gilden afgeschaft, maar daarnaast kwam het voorschrift te staan, dat de wet de noodige bepalingen zou maken „tot het verzekeren aan iederen burger van deszelfs eerlijk bestaan.” Het lag — gezien de hiervoor vermelde gevallen — voor de hand, dat vooral Utrecht van de tegemoetkomende houding van het Staatsbewind een dankbaar gebruik zou maken, om in deze karakteristieke gildestad de economische gebondenheid der stedelijke huishouding zooveel mogelijk te herstellen. Het kwam in onze stad dan ook spoedig tot de uitvaardiging van een generale bedrijfsordonnantie (Dec. 1800). Maar tevens klonk in Utrecht het eerste, krachtige protest tegen het plan tot het herstel der economische gebondenheid. Dti verzet ging uit van het raadslid M. P. Eyck, den voormaligen revolutionnaire-patriottischen burgemeester van 1795. Het waren de bekende argumenten van de individualistisch-economische politiek, die Eyck nog eens naar voren bracht. Maar zijn bemoeiingen waren vergeefs; de toenemende reactie op de vrijheidsleuzen voerde ook in Utrecht tot herstel der organische orde. De fouten van het vroegere gildesysteem meende Utrecht voldoende te kunnen corrigeeren door een algemeene verlaging van de admissie- en proefgelden, alsmede door de moderniseering van de proefstukken van enkele gilden. Het ontbrak echter niet aan klachten over clandestienen terugval tot de oude eischen, zelfs over het vorderen van proefmaaltijden! Bij het herstel der Onafhankelijkheid ontwikkelde zich aanstonds een algemeene en dringende actie tot herstel van het corporatief systeem. Ook hier liet Utrecht een krachtig pro-gilden geluid hooren. In het rapport van de oude gildestad Utrecht uit 1814 werd het verval der gilden alleen beschouwd als een gevolg „van de losbandige denkwijze in den tijd van 1795 tot 1798”, waarom de burgemeester het niet dan allerheilzaamst oordeelde „indien onze geerbiedigde soeverein konde goedvinden . . . alle de nog aanwezende gilden onder het toezicht van het stadsbestuur zooveel mogelijk te herstellen.”

Tot het laatste toe heeft Utrecht haar aard als karakteristieke gildestad *niet* verloochend.

W. G. v. R.

NIEUWE RECHTSPRAAK EN EEN NIEUW GEBOUW.

Op 28 April 1835 werd de herziene wet op de rechterlijke organisatie door de Tweede Kamer aangenomen. De herziening van het Burgerlijk wetboek was reeds afgelopen en die van het wetboek van koophandel zou nog volgen.

Bij Kon. Besluit van 10 April 1838 werd bepaald dat de rechterlijke organisatie en de nieuwe wetgeving met 1 October d.a.v. zouden worden ingevoerd.

In Februari 1837 was sprake van de „op handen zijnde vertimmering van het Hofgebouw” in de Hamburgerstraat. Op 26 September van dat jaar werd door den Gouverneur der Provincie de „eerste steen” gelegd, waarbij deze „met weinig doch krachtvolle woorden” de belangrijkheid dezer gebeurtenis in het licht stelde.

De verbouwing kwam in September 1838 gereed. Zoodoende kon op 27 September de door den Gouverneur uitgenoodigde „aanzienlijke schaar” in de groote zaal van het nieuwe Justitiegebouw getuige zijn van de installatie van het nieuwe Provinciale Gerechtshof, dat volgens genoemd Kon. Besluit op 1 October zijn werkzaamheden zou aanvangen.

De benoemde leden van het Gerechtshof kwamen op genoemden dag tegen elf uur in het gouvernementsgebouw (Paushuize) bijeen. Vandaar begaven zij zich begeleid door den Gouverneur in 7 rijtuigen naar het vernieuwde gerechtsgebouw in de Hamburgerstraat. De detachementen cavallerie, die den stoet openden en sloten, zullen meer bedoeld zijn ter opluistering, dan om te symboliseeren dat het recht door de macht geschraagd moet worden.

De Gouverneur hield een toespraak, waarin hij o.a. sprak van de belemmeringen, die het verkrijgen van een „vaderlandsche wetgeving” in den weg hadden gestaan, en het „geluk van den tegenwoordigen stond”, waarop die nieuwe wetgeving zou aanvangen, de zorgen van Z. M. om die te verkrijgen, „van het hoog belang en nut, van het publiek vertrouwen, zoo wel op de wetten als op de inrigtingen der regtsmagt en op hen, wien de edele taak wordt opgedragen, om dezelve toe te passen”, enz., alsmede wat door de provinciale Gedeputeerde Staten gedaan was, „om een nieuw gebouw ten gebruike van het provinciaal Hof en de arrondissement-Regtbank in deze hoofdplaats te bestemmen en tot tempel der gerechtigheid in te wijden, waartoe hetzelfde thans ten gebruike wordt opengesteld”.

Na de hieropvolgende beëdiging beantwoordde de president van het nieuwe Hof, Mr. A. G. Smith de toespraak van den Gouverneur en legde den nadruk op het „gewicht der gebeurtenis van dezen dag”. De invoering van de nieuwe rechterlijke macht en daarvoor geschikte wetboeken noemde hij een der weldaden van Z.M.'s regeering. Vervolgens heette hij de leden van het Hof welkom „in deze aan het heilige regt gewijden tempel, op dien zelfden grond en fondamenten herbouwd, waar het voormalig Hof van Justitie van Utrecht nu meer dan drie eeuwen, en wel in de lente van het jaar 1530, onder Keizer Karel den vijfde, is geïnstalleerd.”

Kon de vereeniging „Oud Utrecht” nu bogen op een meer dan 100-jarig bestaan, dan zou zij onder hare leden toen zeker genoemden president geteld hebben. Hij had getracht in het Raads-

dagelijksch boek, zoowel als in de memorialen van het vroegere Hof over diens installatie en de daarbij plaats gehad hebbende plechtigheden iets te vinden. Dat was vergeefsche moeite geweest. Hij weet dit aan de, aan de instelling van het toenmalige Hof voorafgegane, onrustige tijden, de overgang van het wereldlijk gezag van den bisschop op Karel V, wat „in dien tijd aan velen onaangenaam” was, evenzeer als de door den keizer gemaakte „veranderingen”, die „zoo zeer afweken van de oude herkomsten en voorregten”. Natuurlijk vergat hij niet de „vernieuwing van het gebouw” in zijn rede te vermelden.

Na de president sprak de procureur-generaal van het Hof, Mr. W. Th. Baumhauer, een lange redevoering uit. Op zijn wijze wees hij op den langen tijd, dien het geduurd had vóór „de invoering van eene vaderlandsche wetgeving” en de „inrigting van de regterlijke magt” tot stand was kunnen komen, bracht het herstel der provinciale hoven onder de aandacht, en na 3 kolommen welsprekendheid ten beste gegeven te hebben liet hij het aan een nóg welsprekender man over, om aan den Gouverneur den door diens bemoeiingen en medewerking welverdienden lof toe te zwaaien, wat de meeste der hoorders misschien wel een zucht van verlichting zal hebben doen slaken. Daarmede was de plechtigheid ten einde en de stoet keerde weer in dezelfde samenstelling naar Paushuizen terug.

Den volgenden dag, 28 September, trok opnieuw een stoet in dezelfde samenstelling langs denzelfden weg heen en terug. De Gouverneur installeerde en beëdigde toen de leden van de Arrondissementsrechtbank en van de Kantongerechten. De installatierede werd toen beantwoord door den president der rechtbank, Mr. W. J. Ras, terwijl de officier, Mr. J. J. van Hees van Berkel, een „speech” afstak, „waarin hij de regtpleging hier te lande van den beginne af doorliep”, over de opgedrongen Fransche wetgeving sprak en natuurlijk „over de thans ingevoerde nationale uitwijde”.

Den daaropvolgenden dag ontbond de president van het nieuwe Gerechtshof de Rechtbank van Eersten Aanleg, waarvan hij eveneens president was, en daarmede was de laatste belemmering voor den aanvang van de werkzaamheden door de nieuwe colleges verwijderd.

K.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

Robbert Robbertzoon, de organist van den Dom. — Aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 September l.l. is het volgende ontleend:

„In het begin der 17e eeuw was de vermaarde organist van de Domkerk te Utrecht, Robbert Robbertz, vanwege zijn Remonstrantsche gevoelens in

ongenade gevallen bij enkele predikanten, die alle moeite deden om den man ontslagen te krijgen.

Men noemde den organist „een vreemde, losse en hollebollige schimper en schieter op allerlei gezindheden”. Deze minder fraaie benaming vond haar oorzaak in het optreden van Robbert Robbertz, die geen gelegenheid liet voorbijgaan om zijn misnoegen te uiten over de verdeeldheid van de kerk en over het onbroederlijk optreden van de felle Contra-Remonstrantsche predikanten. Zijn tegenstanders gaven den strijd tegen Robbertz niet op en wisten bij de stedelijke regeering te bewerken, dat de organist ten stadhuize werd ontboden, waar hij door de hooge heeren onderhanden werd genomen. Men beduidde hem, dat hij geen critiek op de predikanten mocht uitoefenen, die hij als broeders had te beschouwen. Robbert Robbertz debiteerde de stoutigheid, dat hij liever niet met broeders te doen had en meer op vrienden was gesteld, want zoo meende hij, „broeders kijven steeds maar goede vrienden kijven nooit”.

Niet lang daarna moest Robbertz weer voor den magistraat verschijnen. Hem werd nu op den man af verzocht de Dordtsche leerregelen te onder teekenen. De vermaarde organist toonde zich over dit verzoek zeer verbaasd en gaf den heeren te kennen, dat men dit van hem moeilijk kon

vergen. Hij voerde aan, dat zijn kunst met de leer niets te maken had. Ten slotte beweerde hij „ik kom in de kerk om te spelen en niet om te spreken”. De stedelijke regeerders toonden zich met dit antwoord weinig ingenomen en volhardden bij hun verzoek, dat Robbertz de z.g. „canons van Dordregt” zou onderteekenen. De organist bleef zich verzetten en stelde den heeren voor de „canons”, indien men ze op noten wilde zetten, op het orgel in de kerk te spelen! Dat zou hij dan met plezier voor de heeren doen, omdat naar zijn meening dit meer in overeenstemming met zijn ambt als organist te brengen was. Dit antwoord kostte den man zijn betrekking. De heeren waren zeer vertoornd en lieten den organist door den bode van het stadhuis zetten. Den volgenden dag werd Robbert Robbertz bij besluit van het stadsbestuur als organist afgezet.

Zijn vele vrienden en vereerders deden alle moeite om dit besluit ongedaan te maken, maar de stedelijke regeering hield voet bij stuk. Zij gaf als haar meening te kennen, dat het geloof ging boven de kunst en dat de groote gaven van een man als Robbert Robbertz, die op het stuk van den godsdienst „met alle wind van leer meegaande wierd bevonden” door ieder rechtgeaard christen „meer des duyvels dan Gode welbehagelijk” moesten worden aangemerkt”.